

Indhold

Indledning:.....	1
Problemformulering:	1
Emneafgrænsning:.....	1
Metode:	2
Hvad siger loven?:	2
Kommunikations betydning:	3
Intersubjektivitet og fælles oplevelsesverden:	3
Totalkommunikation:	5
Alternativt og supplerende kommunikation:	5
Livskvalitet:	6
Pædagogens rolle - Handleperspektiv:.....	7
Case om Ingelise:	7
Problemstillinger:	8
Løsningsforslag:	8
Konklusion og perspektivering:	9

Indledning:

Det præcise antal udviklingshæmmede i Danmark er ukendt, men man regner med at der ca. er 36.000¹ bosat i Danmark. Ud af disse har ca. 22.000 brug for betydelig støtte, for at kunne fungere i tilværelsen. Udviklingshæmmede har ofte brug for en del hjælp, for at kunne få deres hverdag til at fungere. Det kan bl.a. være igennem hjælp til personlig pleje, fast struktur i hverdagen eller fx til at kunne kommunikere.

Da jeg selv er meget interesseret i specialområdet og også har været i praktik heri, følger interessen om kommunikation automatisk med, idet mange udviklingshæmmede har et lille eller intet verbalt talesprog.

Jeg var i praktik i et botilbud for voksne udviklingshæmmede, og her gjorde jeg mig en del erfaringer med at kunne kommunikere med mennesker der havde et meget lille verbalt talesprog. Eftersom det var første gang jeg prøvede at arbejde på dette område, kunne jeg stort set ikke kommunikere med beboerne i de første måneder, medmindre jeg havde en kollega med mig, der kunne fungere som tolk. Med tiden lærte jeg dog beboernes kropssprog og deres tegn-til-tale bedre at kende, og til sidst var det mig der kunne fungere som tolk.

Nævnelig var en af beboerne som jeg til sidst kunne føre lange samtaler med, mens udefrakommende intet forstod af vores samtaler.

Problemformulering:

Hvorfor er det vigtigt for et menneske med nedsat funktionsevne at kunne kommunikere med omverdenen, og hvordan kan pædagogen understøtte kommunikationen hos den voksne borger med et lille eller intet verbalt talesprog?

Emneafgrænsning:

Jeg vil i min opgave afholde mig fra at skrive om udviklingshæmmede der er yngre end 18 år. Jeg vil begrænse min målgruppe ved kun at skrive om voksne udviklingshæmmede der har en form for talesprogshandicap, dog vil enkelte eksempler fra normalområdet blive nævnt. Jeg vil desuden bruge begreberne udviklingshæmmede/borger/beboer som beskrivelser for et menneske der har en nedsat funktionsevne.

¹ LEV (2013)

Metode:

For at belyse ovennævnte problemformulering vil jeg først gå ind på de lovmæssige grundlag for arbejdet med mennesker med nedsat funktionsevne. Derefter vil jeg finde teori om kommunikation, herunder om intersubjektivitet og fælles oplevelsesverden, totalkommunikation, og alternativ- og supplerende kommunikation. Jeg vil komme ind på hvordan kommunikation kan påvirke livskvalitet for et menneske med nedsat funktionsevne.

For at uddybe hvordan man kan gøre brug af ovennævnte teori, vil jeg opbygge en case, der er baseret på en af de beboere jeg har haft i min praktik og føre teorien henover dette.

Til sidst kommer afslutningsvis en konklusion og perspektivering, som vil være en sammenfatning af opgavens hovedpunkter, samt besvarelse af problemformuleringen.

Hvad siger loven?:

Institutionerne og pædagogerne i Danmark er underlagt en del love, som skal sikre mennesker med nedsat funktionsevne deres rettigheder. Disse rettigheder skal leve op til den vestlige kulturs forståelse af et værdigt liv.

Jeg vil fremhæve de love jeg finder relevante i forhold til min opgave.

Internationalt har vi FN konventionen, hvis love er delt op i artikler.

Artikel 21² beskriver: "Deltagerstaterne skal træffe alle passende foranstaltninger til at sikre, at personer med handicap kan udøve deres ret til ytrings- og meningsfrihed, herunder frihed til at søge, modtage og meddele oplysninger og tanker på lige fod med andre og ved alle former for kommunikation efter eget valg". Loven kræver altså, at mennesker med nedsat funktionsevne, skal have mulighed til at kunne udtrykke deres tanker og meninger på deres egen kommunikationsmåde.

Nationalt har vi serviceloven.

Serviceovens §1 stk. 2 siger: "Formålet med hjælpen efter denne lov er at fremme den enkeltes mulighed for at klare sig selv eller at lette den daglige tilværelse og forbedre livskvaliteten." ³

² Menneskeret (2013)

³ Serviceloven (2007)

Her vil jeg fremhæve kravet om at forbedre livskvaliteten, som kan blive understøttet igennem kommunikative forbedringer.

Serviceovens §81 siger endvidere:

”Kommunalbestyrelsen skal tilbyde en særlig indsats til voksne med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med særlige sociale problemer. Formålet med indsatsen er, 2) at forbedre den enkeltes sociale og personlige funktion samt udviklingsmuligheder, 3) at forbedre mulighederne for den enkeltes livsudfoldelse gennem kontakt, tilbud om samvær, aktivitet, behandling, omsorg og pleje”

En borger har altså lovmæssigt krav på udvikling af sit sociale liv, samt krav på at få forbedret muligheden for livsudfoldelse gennem kontakt og samvær. Jeg antager at uden kommunikation, ville dette ikke være muligt.

Kommunikations betydning:

Kommunikation har en altafgørende betydning for dannelsen af selvet og af individets identitet. Det er kun igennem kommunikation og interaktion med omverdenen at et menneske kan opbygge relationer og deltage i sociale omgangskredse med andre mennesker. Det er igennem kommunikation med andre mennesker vi udvikler os, får viden om os selv og om den verden vi lever i. Kommunikationen udspiller sig i rummet mellem de kommunikerende mennesker og gør det til noget man har sammen⁴.

Intersubjektivitet og fælles oplevelsesverden:

Spædbarnsforskning⁵ viser at helt fra man er spæd, fødes man med en naturgiven kompetence til at indgå i samspil med sine forældre. Spædbarnet foretrækker at se menneskeansigter i stedet for mønstre, og lytte til menneskestemmer i stedet for andre lyde. Forældre tolker barnets kropslige og følelsesmæssige udtryk som lyde, mimik og bevægelser og prøver at forstå, hvad barnet prøver at fortælle dem og responderer på det. Herved tilegner barnet sig lidt efter lidt en erkendelse, at indre subjektive oplevelser kan deles med andre, hvilket er intersubjektivitet⁶. Intersubjektivitet er altså det rum der opstår mellem mennesker om noget de har tilfælles, hvilket ikke kun gør sig gældende for spædbørn, men også for mennesker med nedsat funktionsevne.

⁴ Christensen (2012) s. 145

⁵ Ibid. s. 147

⁶ Christensen (2012) s. 147

Den norske psykolog Per Lorentzen beskriver i sin bog, hvordan han i sit arbejde er stødt på problematikker hvor pædagoger og beboere ikke har haft noget til fælles. En borger der intet talesprog havde, gjorde ofte skade på sig selv, og hvor personalet igennem flere år, intet har kunne stille op, foruden at bruge magtanvendelse for at forhindre borgeren i at skade sig selv. Han beskriver endvidere at der ikke er nogen direkte sammenhæng mellem udviklingshæmning og fysisk selvskadelse. Derimod betragter han selvskadelse som et sekundær fænomen, dvs. en funktion af en mangelfuld eller problematisk tilpasning mellem den selvskadende person og omverdens miljøet.⁷

Han beskriver hvordan han blev klogere på borgeren ved at komme i nære relationer med vedkommende, og ved at have en fælles oplevelsesverden, som tog udgangspunkt i hendes interesser. Han blev bl.a. klogere på hvorfor borgeren gjorde skade på sig selv, hvordan borgeren brugte sine sanser, og hvilke kommunikationsmåder borgeren foretrak.⁸

Lorentzen fortæller at kommunikation foregår på baggrund af en fælles oplevet kontekst, som fx den kulturelle situation eller de fysiske omgivelser. Han mener at kommunikation muliggøres af en følelse af at dele noget – dele fælles omgivelser, perspektiver eller vurderinger, på trods af at perspektiverne mellem to parter ikke er helt sammenfaldende.⁹

Denne naturlige samværsform kan være svære betingelser for forholdet mellem pædagoger og borgere. Pædagogen kan have en forforståelse, nogle tanker eller mål for borgeren som gør at pædagogen reagerer på en fastlagt måde og måske bliver blind for hvad der egentlig foregår i situationen. Derved kommer der fare for vanedannelse og rutiner, som gør at pædagogen reagerer på en sådan måde, hvor pædagogen ikke længere ser borgeren som et menneske og subjekt, men nærmere som et objekt.¹⁰

Begreberne intersubjektivitet og fællesoplevelsesverden dækker altså over den tilstand, hvor mennesker igennem samspil og aktiviteter oplever at have kontakt med andre og indbyrdes opleve at være på samme bølgelængde. Igennem kommunikation og samspil vil de involvere sig i hinandens oplevelsesverden, og få oplevelsen af en fælles verden.¹¹

⁷ Lorentzen (2003) s. 155

⁸ Ibid. s. 156-158

⁹ Christensen (2012) s. 149

¹⁰ Thomsen (2011) s. 172

¹¹ Thomsen (2011) s. 171

På trods af mangel på verbalt talesprog kan man stadig kommunikere med hinanden ved at gøre brug af totalkommunikation.

Totalkommunikation:

Mennesker med nedsat funktionsevne har typisk et meget lille eller intet verbalsprog. De kan derfor ikke bruge talesproget som den primære måde at udtrykke sig på. Begrebet totalkommunikation understreger, at kommunikation kan foregå på andre måder end med verbalsprog. Dorthe Aabel skriver:

”Totalkommunikation er en kommunikationsfilosofi – ikke en kommunikationsmetode og slet ikke en undervisningsmetode. At anvende totalkommunikation betyder at være villig til at bruge alle til rådighed stående midler for at forstå og blive forstået. Filosofien er baseret på en vilje til tovejskommunikation, hvor begge parter yder hinandens sprog og udtryksformer respekt og accept – og hvor udvekslingen af informationer sættes højere end indlæringen af bestemte sprogformer”¹²

Overstående citat belyser det centrale ved totalkommunikation. Det afgørende er at kommunikere uden at verbalsproget er i centrum, fx ved at gøre brug af musik, bevægelser, følelser og lyde. Hvis en borger udtrykker glæde gennem smaskelyde, kan en pædagog bekræfte hendes ”sprog” ved at imitere hendes smaskelyde, samt understøtte det med smil.

Som nævnt tidligere foretrækker spædbørn at kigge på menneskeansigter frem for mønstre, men udviklingshæmmede har måske, som følge af en hjerneskade, ikke udviklet denne funktion og har derved svært ved at kunne genkende og tolke menneskeansigter og ansigtsudtryk. Hvis individet ikke kan genkende ansigtsudtryk, kan det måske genkende på andre tegn, som fx smaskelyde eller stemmeføring.¹³

Hvis et menneske har et lille eller intet verbalt talesprog kan man også gøre brug af alternativ og supplerende kommunikation, som hjælpemiddel til at kunne kommunikere med hinanden.

Alternativt og supplerende kommunikation:

Alternativ og supplerende kommunikation handler om alt det, som kan hjælpe et menneske med nedsat funktionsevne, der ikke kan tale eller har vanskeligheder med at opfatte eller forstå sprog, med at kommunikere og skabe fælles mening. Alternativt og supplerende kommunikation bliver i

¹² Christensen (2012) s. 158

¹³ Thomsen (2011) s. 169

daglig tale forkortet til ASK og har en dobbeltbetydning. Dels betyder det at fremme og støtte borgerens tale og dels betyder det at sikre en alternativ kommunikationsform, hvis borgeren ikke kan udvikle et talesprog. ASK er derved en fællesbetegnelse for de mange forskellige måder man kan kommunikere på, hvis sproget ikke er tilstrækkeligt. Både mennesker med nedsat funktionsevne og kommunikationspartneren kan gøre brug af de forskellige kommunikationsmåder. Der kan bl.a. nævnes mimik, kropssprog, blikretning, udpegning, personlige tegn og tegn-til-tale. Ud over disse, kan man gøre brug af en række hjælpemidler som piktogrammer, foto, symbolbøger og teknisk udstyr. ASK kan også handle om at kommunikationspartneren stiller sig til rådighed ved evt. at tolke, så mennesket med kommunikationsbesvær kommer til orde.¹⁴

Livskvalitet:

Ordet livskvalitet er kommet ind i det danske sprog for ca. 35 år siden. Det lyder som noget smukt og positivt som alle mennesker bør have. Livskvalitet bliver ofte brugt i reklameverdenen, for et produkt man ikke kan være foruden, hvis man ønsker at ens liv skal blive bedre. For hvem vil ikke gerne have et liv af kvalitet?¹⁵

I det sociale arbejde, møder man ofte ordet livskvalitet og bliver ofte betragtet som det egentlige mål for en borgeren, med pædagogens hjælp. Livskvalitet handler om det gode liv og at det enkelte menneske oplever, at livet er værd at leve. Man kan ikke påtvinge et menneske til at have livskvalitet. Det er kun mennesket selv der kan afgøre, om livet har værdi.

Bjarne Lenau Henriksen beskriver livskvalitet som en proces, der hele tiden er i udvikling.¹⁶ Han beskriver endvidere hvordan man som velfungerende menneske, måske kan have den opfattelse at mennesker med nedsat funktionsevne må have en væsentlig forringelse i deres livskvalitet.

Mennesker med nedsat funktionsevne kan dog sagtens have masse af livskvalitet, og måske endda mere end man som "normal" velfungerende menneske selv kan opleve at have. Det handler om at give dem nogle hjælpemidler, så de selv kan komme til at opleve livskvalitet. Hjælpemidler som nævnt i de ovenstående afsnit, kan medvirke til at mennesker med nedsat funktionsevne kan få et bedre sprog. Enten igennem verbalsprog eller gennem tegn og kommunikationshjælpemidler. Et

¹⁴ Christensen (2012) s. 159

¹⁵ Henriksen (1992) s. 19

¹⁶ Ibid. s. 21

bedre sprog kan hjælpe en borger til at få bedre kontakt til de mellem menneskelige forhold, som er et af de punkter den svenske psykolog Madis Kajandi deler livskvalitet op i. Han deler det op i 3 kategorier.¹⁷

1. I de ydre livsvilkår ligger bolig, arbejde og økonomi.
2. I de mellem menneskelige forhold ligger partner, venner, forældre og egne børn.
3. I den indre psykologiske tilstand ligger engagement, energi, selvvirkeliggørelse, frihed, selvtillid, selvaccept, tryghed, følelsesoplevelser og glæde.

Henriksen skriver at forholdet til andre mennesker er afgørende vigtigt for menneskets opfattelse af sig selv og at samvær og fællesskab er en nødvendig forudsætning for et godt liv. Han beskriver hvordan absolut de færreste mennesker kan leve isoleret, uden kontakt med omverdenen og at de fleste vil foretrække et meget negativt og smertefuldt forhold, end ingen kontakt.

Pædagogens rolle - Handleperspektiv:

For at kunne uddybe hvordan man som pædagog kan gøre brug af ovennævnte teori om kommunikation, har jeg valgt at lave en case, som er baseret på en kvinde fra mit tidligere praktiksted. Af hensyn til hendes anonymitet, er navnet i min case fiktivt.

Case om Ingelise:

Ingelise er en kvinde på 35 år, som bor i et botilbud for voksne udviklingshæmmede. Udover nedsat funktionsevne, er hun også bekendt med tourettes syndrom. Ingelise har et meget lille verbalt talesprog og kan hovedsageligt mest komme med lyde, der kan minde lidt om ord. Hun har dog udviklet en form for tegn-til-tale der ikke helt stemmer overens med normen. Ingelise er glad for at "snakke" og er meget kontaktsøgende, men bliver frustreret og ked af det, når hun ikke føler sig forstået. Hendes tourettes syndrom kommer derved til udtryk ved at hun begynder at slå sig

¹⁷ Henriksen (1992) s. 24

selv. Ingelise har ingen fast vejleder til at støtte hende, idet botilbuddet jævnligt får nyt personale i form af studerende og vikarer. Ingelise har god kontakt med enkelte af botilbuddets beboere mens andre giver udtryk for at de finder hende belastende, fordi de ikke forstår hende. Det samme sker når Ingelise er ude i aktiviteter, som fx svømning. Ingelise kan tit pludselig begynde at græde, uden personalet kan finde nogen grund til hvorfor.

Problemstillinger:

- Et lille verbalt talesprog
- Egen form for tegn-til-tale
- Selvskadelse
- Nyt personale
- Beboere og andre borgere forstår hende ikke
- Pludselig gråd

Løsningsforslag:

Ingelise har et lille verbalt talesprog og bruger sin egen form for tegn-til-tale. For at kunne hjælpe hende, kan man gøre brug af ovennævnte teori om kommunikation. Man kan gennem alternativ og supplerende kommunikation give hende en række hjælpemidler og måske gøre brug af piktogrammer, så hun igennem billedernes sprog kan fortælle hvis hun fx skal på wc. Hendes tegn-til-tale bør enten læres af personalet, eller også bør personalet igangsætte en mere krævende proces og se om man kan hjælpe hende med at lære den rigtige form for tegn-til-tale så hun ikke bliver misforstået. Ny personale har derved også på forhånd mulighed for at kende hendes sprog. Af hensyn til loven skal personalet dog respektere hvis Ingelise ikke viser interesse i at lære nyt sprog, eftersom FN konventionen artikel 21 fortæller at mennesker med nedsat funktionsevne har ret til gøre brug af kommunikation efter eget valg.

Man bør endvidere prøve at fokusere på hendes sprog gennem totalkommunikation. Man ved at hendes fysiske selvskadelse kommer til udtryk gennem hendes tourettes syndrom, når hun føler sig misforstået og derved bliver ked af det. Man kan derfor prøve at tolke hendes lyde og kropssprog, og finde frem til om hun bruger disse veje til at kommunikere igennem. Selvskadelsen kan også forhindres ved at gøre brug af Per Lorentzen teorier om intersubjektivitet og fælles oplevelsesverden. Selvskadelse kan være tegn på problemer i miljøet omkring hende. Man bør

derfor tage del i hendes interesse og prøve at få opbygget nære relationer til hende. I stedet for udskiftende personale bør Ingelise have en fast vejleder, der på baggrund af fælles oplevet kontekst, kan tage del i en fælles oplevelsesverden.

Bedre kommunikationsmuligheder vil medvirke til at de øvrige beboere og borgere i aktivitetstilbud har mulighed for at forstå Ingelise bedre. Her vil jeg igen påpege teorien om alternativ og supplerende kommunikation idet at en pædagog der kender Ingelises sprog, kan gå ind og fungere som tolk for de øvrige beboer, hvis det er nødvendigt. Alternativt kan de beboere der rent faktisk forstår hende også hjælpe hvis de har interesse i det.

Ifølge serviceloven §81 har Ingelise desuden krav på at få støtte til forbedret kommunikation, så hun kan få forbedret sine sociale og personlige funktioner samt udviklingsmuligheder.

Grunden til hendes gråd er uvist, men gennem kommunikative forbedringer har pædagogerne mulighed for at finde frem til hvad det kan skyldes. Det kunne måske ligge til grundlag for at hun ofte føler sig misforstået, og at de fleste ikke forstår hende. Disse faktorer kan ifølge Madis Kajandis teorier påvirke hendes livskvalitet, idet at hun har dårlig kontakt til de mellem menneskelige forhold, hvilket kan påvirke hendes indre psykologiske tilstand. Servicelovens §1 stk. 2 siger endvidere at Ingelise har krav på at få forbedret sin livskvalitet.

Konklusion og perspektivering:

I opgaven har jeg fundet frem til hvorfor det er vigtigt for mennesker med nedsat funktionsevne at kommunikere med omverdenen.

Ifølge Bjarne Lenau Henriksen og den svenske psykolog Madis Kajandi er kommunikation til omverdenen en afgørende faktor for livskvalitet og livsudfoldelse. Livskvalitet er en proces der hele tiden er under udvikling og omhandler det gode liv, og at det enkelte menneske oplever at livet er værd at leve. Man kan ikke påtvinge et menneske til at have livskvalitet, da det kun er mennesket selv der kan afgøre om livet har værdi. Det er skrevet ved lov, at man skal hjælpe mennesker med nedsat funktionsevne til at få forbedret livskvalitet og livsudfoldes gennem kontakt og samvær.

Hvis kommunikationen er grundlag for at et menneske i mindre grad oplever livskvalitet, hvordan kan pædagogen så understøtte kommunikationen hos den voksne borger med et lille eller intet verbalt talesprog?

Hvis et menneske med et lille eller intet verbalt talesprog, har svært ved at kommunikere med omverdenen, kan man ifølge Per Lorentzen gøre brug af intersubjektivitet og fælles oplevelsesverden. Intersubjektivitet er det rum der opstår mellem to mennesker, der på grundlag af en fælles oplevet kontekst kan skabe et fælles oplevelsesrum. Gennem dette rum kan en pædagog bl.a. finde frem til hvorfor en borger evt. gør skade på sig selv, hvordan borgeren bruger sine sanser og hvilken kommunikationsform borgeren foretrækker.

Man kan foruden dette gøre brug af totalkommunikation, som betyder at man gør brug af alle tænkelige kommunikationsmåder for at kommunikere med et menneske med nedsat funktionsevne. Det kunne fx være gennem lyde som borgeren laver, eller gennem musikkens verden. Derudover kan man gøre brug af alternativ og supplerende kommunikation, også kaldet ASK. ASK er en fælles betegnelse for hjælpemidler der kan bruges til at fremme en borgers sprog. Det kan bl.a. være gennem kropssprog og tegn-til-tale men også gennem teknisk udstyr og piktogrammer. Det er vigtigt at forstå at ASK både kan bruges af borgeren og af kommunikationspartneren. Desuden indebærer ASK også at kommunikationspartneren kan stille sig til rådighed ved evt. at tolke, så mennesker med kommunikationsbesvær kan komme til orde. Det står desuden skrevet ved lov at man skal hjælpe mennesker med nedsat funktionsevne med at forbedre den enkeltes sociale og personlige funktion samt udviklingsmuligheder.

Som nævnt i min indledning har jeg været i praktik i et botilbud for voksne udviklingshæmmede. Her oplevede jeg, at jeg fra start af ikke havde tilstrækkelig kommunikationskompetence til at kunne forstå mange af de borgere der var bosat der. Jeg kunne ikke forstå hvad de sagde og jeg kunne mærke deres frustrationer når de prøvede at fortælle mig noget. På daværende tidspunkt vidste jeg ikke meget om de forskellige kommunikationsmetoder, men i min praktikperiode begyndte jeg at studere det lidt nærmere. Dette medførte at jeg på sigt bedre kunne forstå og tolke deres kropssprog, hvilket gav mig en forklaring på hvorfor de reagerede som de gjorde.

Min relation til beboerne blev bedre, og i slutningen af min praktikperiode kunne jeg forstå deres krop- og tegnsprog rigtig godt. Jeg fungerede som tolk når kvinden som min case er baseret på,

snakkede til udefra kommende folk og jeg kunne til sidst føre lange samtaler med hende om hendes hverdag og interesser. Sammen med den kvindelig beboere havde vi intersubjektivitet, hvor jeg tog del i hendes oplevelsesverden.